ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТІВ У ДОСЛІДЖЕННІ СУБ'ЄКТИВНОГО ВІДЧУТТЯ САМОТНОСТІ

Л.Ю.АЙВАЗЯН
Україна, м. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Дані тези представляють аналіз проблеми дослідження рівня суб'єктивного відчуття самотності як нормативного явища. Дана проблема розглядалась Е. Шпрангером, І. С. Коном, Е. Еріксоном, Е. Фроммом та іншими видатними психологами [3]. У зв'язку із стрімкою урбанізацією та індивідуалізацією у суспільстві дана тема є актуальною на сьогодні. Серед наукових робіт досить часто можна зустріти теми пов'язані із явищем самотності, але методики спрямовані на її дослідження зустрічаються найчастіше серед проективних, а серед опитувальників один з найбільш розповсюджених, що використовуються у провідних дослідженнях самотності (Пепло, Рассел, Качіоппо та ін.) - методика діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела та М. Фергюсона (опитувальник).

Необхідно підкреслити що поняття соціальної ізольованості та суб'єктивного відчуття самотності не тотожні. Перше поняття, виходячи з його назви має однойменне визначення. Тобто відчуття самотності в ракурсі соціальної ізольованості виникає в результаті ізоляції особистості від соціуму, що в свою чергу загострює потребу у спілкуванні, саме так визначається самотність у словнику «соціальна психологія». Проте зовсім інше значення має психологічне явище самотності, якщо визначати це поняття через його суб'єктивне переживання неізольованої особистості. Більшість психологів, наприклад В.І. Лебедев, розглядають явище відчуття самотності, як наслідок втрати або ізоляції. У даних тезах за основу дослідження приймається визначення самотності, як наслідок розвитку і формування самосвідомості, тобто внаслідок усвідомлення своєї індивідуальності і виокремлення власного «Я» із зовнішнього світу таке визначення розглядається І. С. Коном, Е. Фроммом, Д. Расселом та іншими.

На основі теоретичного аналізу наукових праць з'ясовано, що в сучасному психологічному тезаурусі змістова характеристика самотності розкривається у таких конструктах: „ізоляція", „усамітнення", „відчуження", „аномія", „депресія", що свідчить про розмаїття інтерпретацій, багатогранність і складно структурованість цього феномену (А.Р. Кірпіков, О.Н. Кузнецов, В.І. Лебедєв, Ф.Г. Майленов, О.В. Неумоєва, А.У. Хараш та ін.). Автори наголошували, що основна відмінність ізоляції від самотності полягає в тому, що ізоляція – це об'єктивна, зовнішнє зумовлена ситуація, а самотність – це суб'єктивне переживання. З цього приводу О.М. Коротеєва зазначала, що ізоляція передбачає об'єкт, який людина добровільно або насильно виключає із свого життя: певна група людей, суспільство в цілому тощо [8]. Фізична ізольованість людини від суспільства – це ситуація, яку можна спостерігати та регулювати ззовні, а, отже, яку можна контролювати.

Усамітнення науковці трактували як добровільний відхід від контактів із оточуючими і можливість виходу індивіда із даної ситуації. Його відмінність від самотності пов'язана з позитивною емоційною оцінкою і є необхідною умовою нормального розвитку та існування особистості (О.Б. Долгінова, Є.Є. Рогова, Г.М. Тихонов, Г.Д. Торо, С.Г. Трубнікова та ін.).

Схильність до подібних міркувань віднаходимо в роботах Є.М. Заворотних. Дослідниця розкриває ізоляцію та усамітнення як тимчасову просторову невключеність особистості в соціум (вимушену або добровільну), а відчуження, аномію і депресію відносить до психічних станів, які мають нормальний чи патологічний зміст [6]. Водночас авторка наголошує, що самотність як суб'єктивне переживання, позиціонування особистістю себе на шкалі „я один – я не один", відносно незалежне від обсягу

міжособистісних контактів, стану психічного здоров'я, переважаючого емоційного тону і визначається особистісними особливостями людини.

Глибока увагу до переживання самотності. А також до способів його вимірювання виникло зовсім недавно. Найбільш рання система вимірювання самотності особистості була створена Едді (Eddy, 1969). Опитувальник складався з 24 пунктів, що описують різну інтенсивність самотності: «Я відчуваю себе покинутим», «Я переживаю почуття порожнечі» і т.д. Едді виявив відносну залежність переживання самотності від невідповідності власної оцінки респондентів (самооцінки) уявлення про те, як їх сприймають інші (відображена самооцінка) і якими їм хотілося б бути в ідеалі (ідеальна самооцінка).

Недолік методу полягав у одномірності підходу. Цей підхід допускає, що в переживанні самотності є загальні теми і не бере до уваги, ніж кожен окремий випадок є для індивіда. Таким чином, одна і та ж шкала повинна вловити і розрізнити і самотність студента-новачка, якому бракує друзів, і самотність людини старшого віку, у якого нещодавно помер супутник життя.

Шкала, створена Сізенвейном [Sisenwein - 1964], грунтується на грунтується Едді. Сізенвейн ввів додаткові формулювання для, опису самотності, що призвело до появи системи вимірювання, що складалася з 75 пунктів. Він відмовився від анкети-опитувальника, і звернувся до респондентів з проханням оцінити за шкалою, що складалася з 4 пунктів, як «іноді», «рідко», «ніколи». Результати відповідей Сізенвейн співвідносив з єдиною шкалою, що складалася з 6 пунктів, в якій респондентів просили вказати, наскільки самотніми вони себе почувають у порівнянні з іншими людьми. Формулювання варіювалися від «Я самий самотня людина з усіх, кого я знаю» до «Я ніколи не відчуваю себе самотніми». Сізенвейн визначив, що студенти, ідентифіковані як самотні, виявилися більш ворожі і інертні, а їх самооцінка і відображена оцінка розходилася більше ніж у не самотніх. Самотні студенти, згадуючи своє минуле, повідомляли, що мали мало друзів, їхній спосіб життя був відокремленим, у батьків були невеликі доходи.

Третя система вимірювання самотності була створена Бредлі [Bradly - 1969]. Вона складалася з 38 формулювань, що описують одночасно самотність і приналежність до якої-небудь групи [2]. Було встановлено зв'язок між глибокими переживаннями самотності і підвищеною тривожністю і схильністю до депресії. Емоційно стурбовані, соціально пригнічені респонденти переживали самотність частіше, ніж соціально адаптовані.

Одночасні системи вимірювання самотності мають одну загальну особливість: у пунктах цих шкал майже не згадується термін «самотність». Замість того, щоб прямо визнати той стан, який людина відчуває, вони просять респондентів описувати інші емоції і стани, пов'язані з пережитим настроєм.

Для останнього підходу до визначення самотності істотним моментом є включення прямого запитання до респондента: «Самотні Ви?». Дана процедура буде критерієм валідності, так як просить респондентів самим дати самооцінку власної самотності.

Нова система вимірювання самотності, створена Рубінстайн і Шейвер, складається з восьми точних самомаркуючих питань, наприклад: «як часто Ви відчуваєте почуття самотності?» Або «Інші люди вважають, що я дуже самотній». Систему Рубінстайн і Шейвер відзначає контент-валідність. Бали, які набираються за цією шкалою, тісно пов'язані з невисоким рівнем самоповаги і власним описом проблем, що стосуються здоров'я.

Одна з найбільш ранніх багатовимірних систем вимірювання самотності була складена Шмідт [Schmidt - 1976]. Вона спробувала визначити чотири різних типів відносин: романтичних, сексуальних, відносин в дружбі, сімейних та в спільноті. Шмідт розробила свою систему з урахуванням двох вікових груп: студентів коледжу та дорослих [2]. Обидві шкали мають по 60 питань, що стосуються чотирьох різних типів відносин:

«Мій партнер в любові (у шлюбі) підтримує і заохочує мене», «Я ніколи не вмів підтримувати скільки-небудь довгі романтичні відносини» і т.д. Респонденти оцінювали кожне з тверджень як істинне або помилкове. Як показав факторний аналіз, найбільш значущими виявилися романтично-сексуальні відносини. Остання багатовимірна шкала вимірювання самотності була створена Джон Гірвельд і її співробітниками [Jong Gierveld, 1978]. Ними було висловлено припущення про існування чотирьох компонентів, які лягли в основу даної системи:

- Типи відсутніх відносин;
- Механізми пристосування та захисту;
- Майбутні перспективи самотності;
- Здатність особистості вирішити проблему самотності.

У результаті досліджень стану самотності наштовхуються на проблему відсутності певної форми його переживання. Згідно Расселу [Russel, 1978], самотність є специфічним, індивідуальним переживанням, якому супроводять такі емоційні стани, як тривога, порожнеча, пригніченість, нудьга, депресія і т.д. Тому єдино надійним чинником визначальним самотність особистості, є ті почуття і переживання, які відчуває індивід і які він визначає як самотність. Внутрішні складові переживання самотності індивідуально різні і залежать від віку, характеру, життєвого досвіду.

Опитувальник рівня суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела і М. Фергюсона містить двадцять тверджень (тобто єдину шкалу), які досліджуваний має оцінити з точки зору частоти їх появи у власному житті. При обробці результатів в залежності від набраних балів досліджуваний має високий, середній або низький рівень суб'єктивного рівня самотності. Варто відмітити, що в оригіналі опитувальника відсутня шкала достовірності відповідей і це досить сильно впливає на рівень достовірності отриманих відповідей респондента. З метою уникнення впливу вищевказаної проблеми на результати дослідження, у методику було введено сім питань, що були спрямовані на нівелювання даного недоліку методик. Завдяки цьому вдалося виділити опитувальники з недостовірними, тобто з не відвертими відповідями опитуваних, і не використовувати їх у загальному аналізі результатів дослідження.

Також суттєвим недоліком методики є рівень очевидної валідності. Даний рівень, вимірювався, за допомогою опитування досліджуваних. В кінці кожного бланку було поставлене запитання, на дослідження якої теми за думкою респондента спрямована дана методика. Були отримані наступні результати. Дев'яносто процентів опитуваних із ста процентів загальної кількості опитуваних відповіли на дане запитання чітко вказавши спрямованість методики, що співпадало із її реальним призначенням. Це дає підстави стверджувати, що очевидна валідність даної методики наближена до нуля, тобто майже відсутня. Безумовно це негативно впливає на достовірність відповідей респондентів. Але цей недолік не був невільований.

Література:

1. Доній В.М., Несен Г.М., Сохань Л.В. та ін. Життєві кризи особистості: Науково-методичний посібник: у 2 ч. – К., ІЗМН, 1998 – Ч. 1: Психологія життєвих криз особистості
2. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960.
3. Психология ранней юности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.: ил. – (Психол. наука - школе).
4. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания.- Л.: Изд-во ЛГУ, 1969. – 339с.
5. Шпрангер Э. Два вида психологии // Хрестоматия по истории психологи / Под. ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. – М.: Узд-во МГУ, 1980. – с. 286-300.
6. Анцыферова Л. И. Эпигенетическая концепция развития личности Эрика Г. Эриксона // Принцип развития в психологии / Отв. ред. Л. И. Анцыферова. – М.: Наука, 1978. – 212 – 242.
7. И. С. Кон «в поисках себя: личность и ее самосознание» - М.: Политиздат, 1978
8. Психология личности: Словарь-справочник / Под ред. П.П.Горностая и Т.М.Титаренко /Авт.кол.:П.П.Горностай,Т.М.Титаренко, В.Васьковская, И. А. Грабская, Л.А.Лепихова, Н.И.Повякель, Н.В.Чепелева. - К.: Рута, 2001. -320с.
9. Лабиринты одиночества: Пер. с англ./ Сост., под общ. ред. и предисл. Н.Е. Покровского. - М.: Прогресс, 1989. С.289

10. Психодиагностика: теория и практика. Общ. ред. и вступ. статья Н.Ф.Талызиной. – М., Прогресс, 1986